

L'enfocament sociocrític de l'educació per a la pau

És interessant que, si ens plantejem incloure l'educació per a la pau al nostre projecte de centre, ens preguntem què vol dir educar per a la pau. En aquest article fem una reflexió teòrica sobre el significat, els fonaments i les connotacions de l'educació per a la pau sociocrítica.

Entenem la **pau**¹ com “el procés de realització de la justícia en els diferents nivells de la relació humana. És un concepte dinàmic que fa aflorar, i ens convida a afrontar i resoldre els conflictes de forma no violenta, i el fi de la qual és aconseguir l'harmonia de la persona amb si mateixa, amb la natura i amb les altres persones”².

Entendríem la **cultura de pau** com aquella situació social de justícia generalitzada, en la que totes les persones tindrien les necessitats bàsiques cobertes i els drets humans garantits; en la que les relacions entre les persones i entre aquestes i el seu medi es desenvoluparien amb respecte i harmonia; en la que les decisions que ens afecten col·lectivament es prendrien de forma democràtica; i en la que es vetllaria constantment per mantenir aquestes condicions de seguretat humana i global. Tot plegat requereix d'un canvi profund de valors socioculturals molt arrelats, sovint no explicitats, i és per això que parlem d'un procés llarg i en construcció permanent.

En aquest context, l'**educació per a la pau conflictual** (sociocrítica) és una eina per avançar en la construcció d'una cultura de la pau.

L'educació per a la pau conflictual (EP) neix d'un procés llarg i ric. Fonamentalment s'ha forjat al llarg del segle XX a partir dels moviments de renovació pedagògica i de *noviolència*, d'inicis i meitat de segle. Altres referents importants en són la creació, després de la segona guerra mundial, de Nacions Unides i la UNESCO, sobretot pel què fa als seus principis (que incorporen l'educació per als drets humans i per al desarmament); els moviments d'objecció de consciència i per a la *noviolència* (que integren l'educació per al conflicte i l'obediència crítica); i la investigació per a la pau (de la que adopta la idea de pau positiva, i amplia i consolida el seu marc conceptual).

L'EP té implicació a tres nivells:

- I. **Valors:** és educació en valors, però no en qualsevol valor, sinó en els de la pau i els drets humans com a paradigma ètic universal en constant construcció.
- II. **Polític:** busca transformar les relacions de dominació i poder autoritari en els diferents àmbits de la societat. Cerca avançar per tal de promoure les condicions necessàries que afavoreixin la justícia social. Dins l'escola, vetlla per crear estructures i relacions justes al centre i a l'aula. Fora de l'escola es preocupa per formar persones crítiques i interessades en l'acció social.
- III. **Pedagògic:** promoure una pedagogia de la pau i els drets humans que es difongui, incorpori, interioritzi i respecti, i de mica en mica, vagi calant en la

¹ Per aclarir millor els conceptes bàsics dels quals partim, pau, violència i conflicte, podeu consultar el document <http://www.escolapau.org/img/programas/educacion/publicacion002c.pdf>

² “Seminario de Educación para la Paz-APDH”, *Educación para la paz. Una propuesta posible*, Madrid, Catarata, 2000.

societat. D'aquesta manera, entre tots podrem edificar una cultura de la pau. La pedagogia de la pau consta de tres àmbits: els fins (el perquè: la finalitat, els objectius); els mitjans (el com: la metodologia); i el currículum (el què: els continguts i l'estructura).

I. L'educació per a la pau és educació en valors

Entenem valor com un "horitzó de sentit"³; allò digne de ser apreciat, valorat i desitjat; allò amb prou importància per nosaltres com per defensar-ho amb energia i esforç; allò que pren rellevància en la nostra consciència i ens fa adoptar actituds o comportaments concrets.

Sense aprofundir en la definició de què és l'educació, només assenyalarem que l'entenem com aquell procés, "controlat", planificat i orientat, pel qual les persones avancen en la seva socialització, és a dir, en l'adaptació a les conductes, creences, normes i valors consensuats i/o imperants en la societat en la que estan immerses; i en la seva educació moral, o sia en la capacitat dels individus per decidir i optar per uns o altres valors de manera autònoma, crítica i conscient.

L'educació en valors és "*l'esforç sistemàtic que ajuda als educands a adquirir aquelles qualitats de la seva personalitat que es consideren desitjables en els diferents àmbits del desenvolupament humà, i particularment aquelles que es relacionen amb l'ús responsable de la seva llibertat*"⁴.

Existeixen uns valors universals en canvi i revisió permanent al llarg de la història, la qual cosa els fa dinàmics i incomplets. Els valors bàsics serien la vida, la veritat, la justícia, la llibertat responsable i la solidaritat/fraternitat. A partir d'aquests anirien sorgint la resta de valors.

La pau els engloba tots, per tant, és segurament el valor més universal. De fet, tradicionalment és un dels valors més apreciats i defensats per la majoria de les persones i els pobles. Tots volem la pau. Per això l'EP parteix d'una visió holística, sistèmica i interdisciplinària, i com a tal inclou diferents eixos de treball: l'educació per al desenvolupament, l'educació ambiental, la intercultural, etc.

II. L'EP té implicacions polítiques

En sentit tradicional, l'educació formal i el seu currículum reproduïxen allò que passa a la societat, en la que la distribució de poder existent no correspon a la distribució idònia per assolir una pau veritable, sinó que crea grups desiguals en la possessió i l'accés al poder. Per tant, respon als interessos dels grups dominants, a saber, als interessos dels que sustenten la major part del poder polític i econòmic, i que busquen acomodar els nous ciutadans a aquesta situació.

Si n'analitzem les conseqüències, veurem que sobre el currículum existeixen diversos nivells de discurs:

- El currículum explícit, planificat i obert, amb una estructura i uns programes determinats. La seva elecció no és gratuïta sinó que respon als interessos esmentats en el paràgraf anterior.

³ *La veu de l'altre*, Diversos Autors, ICE de la UAB, 2000.

⁴ *Programa de educación en los valores de la paz y los derechos humanos*, Asociación Mejjicana para las Naciones Unidas, 1999.

- El currículum nul. Aquelles matèries i continguts que l'escola ni tan sols inclou (i que, per descomptat, no ensenya), corresponents a les cultures perifèriques d'aquella societat que planifica el sistema educatiu. Alguns exemples poden ser les cultures indígenes i camperoles a Llatinoamèrica, o bé, en el cas del nostre país, la cultura catalana en l'escola franquista, o la cultura gitana actualment.
- El currículum ocult, que l'escola transmet a efectes de l'ambient i la cultura del centre. Segons Giroux "*aquelles normes no dites, els valors i les creences implícites en la transmissió de les regles que estructuraven la rutina i les relacions socials a l'escola i en la vida de l'aula*". Aquest es concreta en les actituds del professorat, la metodologia utilitzada a les classes, l'organització i les relacions en la vida quotidiana del centre.

En efecte, quan elaborem un currículum definim els coneixements "legítims" que qualsevol ciutadà ha de tenir, i com volem que pensin i actuïn els ciutadans del futur. Per tant, el currículum té poder. La capacitat d'un grup perquè el seu coneixement esdevingui coneixement general està estretament vinculada al seu poder polític i econòmic. En conclusió, tant el currículum com l'educació en general es construeixen des d'un sistema de valors concret, i per tant **no són neutrals**.

Així doncs, un objectiu important de l'EP és explicitar els valors imperants i les raons que amaguen, per prendre'n consciència; i, tot seguit, aportar elements perquè cada individu construeixi el seu propi sistema de valors en base a la cultura de la pau. Per tant, l'EP pren partit a favor d'uns valors constructors de pau (solidaritat, cooperació, etc.), i en denuncia obertament uns altres (autoritarisme, individualisme, etc.) perpetuadors de la cultura de la violència.

En definitiva, l'EP busca ser una educació per a l'**obediència crítica**; vol capacitar les persones per denunciar estructures, normes o fets injustos, i proposar solucions alternatives. És, doncs, educació contra el conformisme.

IV. Implicacions pedagògiques de l'EP

El perquè

Els fins de l'EP: els objectius

L'objectiu últim és avançar cap a una cultura de la pau. L'EP busca assolir aquest objectiu formant persones per tal que obtinguin:

- Capacitat per entendre les relacions, les estructures i els conflictes macrosocials d'un món complex i canviant; capacitat per accedir a la informació de manera crítica i efectiva en un món globalitzat, tecnificat i mediàtic; capacitat per posicionar-se i actuar críticament i creativament davant els conflictes macrosocials.
- Habilitats per analitzar, entendre i transformar de manera *noviolenta* i creativa els conflictes a nivell microsocial. Habilitats per a la convivència pacífica.
- Capacitat per construir un sistema de valors propi en base als valors universals de la pau i els drets humans.

Per aconseguir-ho cal treballar aspectes cognitius i afectius, morals i polítics. Cal treballar continguts que transmetin conceptes, ensenyin procediments i fomentin actituds a favor de la pau.

El com.

Els mitjans de l'EP: la metodologia

En l'EP la metodologia pren un gran relleu. El raonament és clar: si busquem formar persones amb habilitats per tractar els conflictes i les relacions en què quotidianament ens veiem immersos de manera creativa i *noviolenta*, el millor camp d'aprenentatge és la pràctica en la vida diària. L'espai educatiu proporciona condicions quotidianes en les que poder practicar aquestes habilitats. Podem aprofitar-les i controlar-les, a banda de crear-ne de noves; o bé podem deixar que els fets passin espontàniament, sense controlar el que els alumnes aprenen en aquest espai. En tot cas, d'aquest fet se'n dedueix que els mitjans –la forma que donem a les activitats educatives i a l'organització de l'aula i del centre-, són fins en si mateixos perquè esdevenen una manera irrenunciable d'aprendre. Això constitueix un dels objectius bàsics d'aprenentatge de l'EP: com ens relacionem amb les persones i els conflictes.

D'altra banda, la cultura de la pau ens parla d'una manera d'entendre el món, i d'una manera de fer i de relacionar-nos en la vida quotidiana. Per aquest motiu, si oblidem la pràctica de la cultura de la pau quan plantejem l'EP, aquesta perd tot el sentit. La pau positiva i l'aplicació dels drets humans s'entenen i aprenen amb la pràctica, mitjançant metodologies actives i participatives (molt més riques i multidimensionals que les tradicionals lliçons magistrals, massa freqüents, encara ara, en els sistemes educatius formals). La pràctica de la pau incorpora elements cognitius, però també afectius i de l'experiència, perquè són aquests els que permeten viure les coses en carn pròpia, posar habilitats en pràctica, haver de posicionar-se, etc.

A més a més, la metodologia ha de partir d'enfocaments positius, no pot limitar-se a parlar d'allò que no volem que torni a passar –les guerres-, sinó d'allò que volem que passi i que, per tant, hem de construir –la cultura de la pau-.

També buscarà relacionar el micro i el macronivell social, ja que l'un comporta l'altre i a l'inrevés. Per tant els haurem de conèixer i haurem d'entendre quines relacions s'hi estableixen.

Per tot això l'EP metodològicament defensa l'enfocament socioafectiu i *problematitzador*, que podríem definir com aquell "*desenvolupament conjunt de la intuïció i de l'intel·lecte encaminat a desenvolupar en els alumnes una més plena comprensió tant de si mateixos com dels altres, mitjançant la combinació de les experiències reals i de l'anàlisi.*" (UNESCO, 1983a:105).

Així doncs, l'enfocament socioafectiu es concreta en una primera etapa d'experimentació, en la que es viu una situació concreta. En un segon moment s'expliciten les vivències i sentiments, amb un treball fonamentalment afectiu a nivell micro. En la darrera etapa es generalitza i traspassa allò que s'ha viscut en les situacions reals, i s'introdueixen noves informacions més vinculades a continguts cognitius, per finalment relacionar el nivell microsocial amb el macro. Tot plegat du a l'adquisició de capacitats de comprensió i de posicionament davant els temes objecte d'aprenentatge.

En resum, "*el coneixement millor és aquell que un descobreix personalment, amb el que s'enfronta, examina i finalment integra.*" (Jares, 1999:207), això és el que promou l'enfocament socioafectiu.

L'enfocament socioafectiu dóna una gran importància al joc com a eina didàctica. "*El joc porta a recrear i viure interrelacions i situacions que es reproduïxen en la realitat*

de la vida. A través del joc es coneix la realitat i s'aprenen models de relació social." (Seminari d'educació per la pau APDH, 1994:61).

Finalment, pel què fa a la metodologia, apuntar la importància del professorat com a mitjà educatiu, com a model transmissor de valors, de maneres de relacionar-se, etc. Es fa necessària la coherència entre la forma d'educar i la forma de viure. Educar per a la pau exigeix un compromís de l'educador dins i fora de l'aula.

El currículum: els continguts i l'estructura

En el punt d'implicacions polítiques de l'EP hem parlat força del currículum en referència a les seves implicacions. L'enfocament sociocrític defèn que cal replantejar l'escola des d'una visió ètica i política. En aquest sentit, un punt bàsic per impulsar el replantejament és la manera de redefinir el currículum.

Per començar, el currículum hauria de ser majoritàriament obert i allò que anomenem currículum ocult s'hauria d'explicitar, fer-lo conscient i d'aquesta manera, assegurar que transmet valors de pau. Explicitar el currículum ocult implica evidenciar si les formes de convivència existents es corresponen o no amb el currículum de l'EP; si cal fer canvis; si cal organitzar noves formes de convivència en les que es posi en pràctica el respecte a la diferència; noves formes d'exercir l'autoritat amb democràcia; i/o un nou estil de docència basat en metodologies socioafectives i *problematitzadores*.

També s'haurien de definir els continguts programàtics segons criteris de justícia i necessitats humanes de l'educand, i no en funció dels interessos dels grups de poder. Cal decidir els continguts en base a les necessitats socioculturals dels alumnes, i segons els valors universals (valors que contempen els interessos de tots, com els de la pau i els drets humans).

Per tant, i amb la intenció de que els continguts s'adrecin a assolir els objectius previstos, per ser més precisos, s'encaminin a formar persones constructores de cultura de la pau, el currículum hauria d'integrar les següents temàtiques:

<i>Educació en el conflicte</i>	Incorpora i promou formes <i>noviolentes</i> de transformació de conflictes. Treballa continguts cognitius per entendre la dinàmica dels conflictes i conèixer els principals conflictes mundials. Treballa, a més, continguts afectius i procedimentals, i habilitats perquè cada persona sigui capaç de respondre positivament i amb creativitat als conflictes en els que participa. Aprofita els conflictes que apareixen en la vida quotidiana de l'escola i l'aula per analitzar-los, prendre-hi posició, i transformar-los amb creativitat i sense violència, per tal de dur a la pràctica un aprenentatge vivencial i participatiu per als alumnes, i una cultura de la pau al centre. L'educació per al conflicte es planteja estretament vinculada a l'educació per a l'obediència crítica.
<i>Educació en les emocions</i>	És important ser capaç d'identificar les pròpies emocions, reconèixer-les i expressar-les, així com reconèixer i sostenir les dels altres. La transmissió cultural d'aquestes capacitats al nostre país és força pobra, sobretot pel què fa als nois. Cal donar eines a nois i noies per poder conviure de manera saludable amb les pròpies emocions.
<i>Educació en l'expressió i la creativitat</i>	Educar per desenvolupar les possibilitats expressives i creatives dels nois i noies, facilita una comunicació rica i promou la capacitat de trobar solucions als problemes des d'una actitud flexible, fluïda, oberta i perseverant.
<i>L'educació per a la diversitat</i>	Si considerem la dignitat humana com un valor fonamental, i el conflicte com un element enriquidor, font d'evolució personal i col·lectiva, pren relleu la necessitat d'aprendre a conviure en la diversitat. La diversitat implica contrast i divergències, i per tant és font de conflictes que caldrà

	treballar. Convivre amb la diversitat de manera pacífica implica haver d'utilitzar constantment habilitats de transformació <i>noviolenta</i> de conflictes.
<i>L'educació per als drets humans</i>	És important conèixer els drets humans com a esforç per avançar vers una ètica global de la pau i com a instrument de defensa de la pau universal. És important que des de tots els països es facin esforços per incorporar-los en la cultura de tota la ciutadania (sobretot dels joves) i per promoure el debat.
<i>L'educació intercultural</i>	Aquesta respon a la necessitat d'integrar persones procedents de diferents tradicions culturals que, però, comparteixen un mateix territori; que conviuen en una mateixa societat i que, per tant, participen d'una mateixa cultura, la qual—en siguin conscients o no— construeixen conjuntament. Actualment el punt clau temàtica educativa és la necessitat de donar resposta a una nova realitat sociocultural que emergeix a diverses zones i barris del nostre país. L'educació per al conflicte i per a la diversitat en són la base.
<i>L'educació per a la comprensió del món</i>	Vetlla per facilitar la comprensió internacional, tan necessària en el marc de la creixent mundialització. És imprescindible, malgrat la complexitat, que la ciutadania entengui les dinàmiques de la globalització, el complex armamentístic-industrial, el sistema de Nacions Unides, etc. La pedagogia de la pau fa esforços per investigar noves maneres de facilitar-ne la comprensió a grans i petits.
<i>L'educació per al desenvolupament</i>	Necessària per entendre els mecanismes responsables de que convisquem moltes persones amb pocs recursos i poques amb molts. Permet entendre i prendre consciència de les desigualtats i les injustícies originades pel mal repartiment dels recursos a nivell mundial, i els mecanismes pels quals moltes persones no tenen les necessitats bàsiques cobertes. A partir d'aquí, cerca poder avançar en una cultura de la pau. També promou el valor de la solidaritat.
<i>L'educació mediambiental</i>	Necessària per aprendre a valorar i a buscar formes per garantir els recursos naturals per al desenvolupament de totes les persones i dels éssers vius ara i en el futur. Necessària també per aprendre a respectar i conviure amb altres espècies. Finalment, necessària per entendre la crisi ambiental actual.
<i>La coeducació</i>	Necessària per establir relacions justes i respectuoses entre gèneres amb l'objectiu de preservar la dignitat humana del 50% de les persones: les dones.

Totes elles són importants. Diferents temes educatius, sovint dissociats però estretament vinculats, que troben el seu punt d'unió en l'educació per a la pau.

L'educació és un acte conscient, en el que cal tenir clar i saber explicitar vers quin model de persona i de societat es vol avançar. És un procés de socialització que a través de la convivència i la interrelació amb l'altre ens ha d'acostar al que nosaltres busquem: apropar-nos, en aquest cas a la justícia i la pau.

L'EP és una educació **crítica i emancipadora**. Promou l'autonomia i l'afirmació personal, les habilitats de relació social i igualitària, justa i democràtica. Analitza i treballa des de l'organització del centre per promoure-hi estructures justes, en tots els seus nivells, i evitar així qualsevol violència estructural. Busca conèixer, analitzar i posicionar-se davant els conflictes macrosocials que afecten la ciutadania, i per tant vol que l'alumnat surti aules enfora per implicar-se amb l'entorn.

Aquesta reflexió, enllaçada amb els raonaments del punt anterior, ens porta a entendre l'educació per a la pau com una educació **integradora i globalitzadora**. En definitiva, entenem l'EP com aquella temàtica educativa transversal que engloba i fa de paraigües de totes les comentades en la taula anterior.

Com a conclusió, i en paraules de X. Jares (1999:124) “*L’EP és un procés educatiu dinàmic, continu i permanent, fonamentat en els conceptes de pau positiva i en la perspectiva creativa del conflicte, i que, a través de l’aplicació d’enfocaments socioafectius i problematitzadors pretén desenvolupar un nou tipus de cultura, la cultura de la pau, que ajudi a les persones a desvetllar críticament la realitat per poder enfrontar-s’hi i actuar en conseqüència*”.

Bibliografia

AMNU (As. Mejicana Naciones Unidas). *Programa de educación en los valores de la paz y los derechos humanos*, Ciudad de Mejico, 1999.

FREIRE, P. *Pedagogía del oprimido*”, Ed. Tierra Nueva, Montevideo, 1970.

FREIRE, P. *El grito manso*, Ed. Siglo XX, Buenos Aires, 2003.

JARES, J. *Educación para la paz*, Ed.Popular, Madrid, 1999.

LEDERACH, J.P. *El abecé de la paz y los conflictos*, Ed. La Catarata, Madrid, 2000.